

„Jog és felelősség” – szimpózium a PPKE JÁK Jog- és Államtudományi
Doktori Iskolájában (2006. november)

A LOUISIANAI DELIKTUÁLIS FELELŐSSÉG FEJLŐDÉSÉNEK RÖVID VÁZLATA*

STAVICZKY PÉTER
doktorandusz

I. Bevezetés

Bár a híres komparatista Ernst Rabel szerint a common law és a civiljog általában olyanok, mint az olaj és a víz, azaz nem keverednek,¹ a jogösszehasonlítás művelői mégis az ún. vegyes jogrendszerek körébe sorolják azokat a jogrendszereket, amelyek történelmi fejlődésük sajátossága folytán egyértelműen nem illeszthetők be az elméleti gondolkodás által kialakított jogcsaládok, jogkörök rendszerébe. Ezekre a jogrendszerekre fejlődésük során több jogi kultúra is erős befolyással volt. A jogösszehasonlítás szűkebb értelemben az összes vegyes jogrendszer közül a római-germán és a common law egymásra hatásából kialakult jogrendszereket kezeli összefoglaló néven vegyes jogrendszerként² (jellemzően: Skócia, Louisiana, Québec, Dél-Afrika, Puerto Rico). Ezekben a jogrendszerekben (a magánjog területén) mindkét jogcsalád jellemzői szemmel láthatóan

* Ez a cikk egy, a vegyes jogrendszerek jellemzőivel foglalkozó nagyobb dolgozat részeként kívánja megmutatni a római-germán és common law jogcsaládok keveredésének eklatáns példáit.

¹ ERNST RABEL: Private Laws of Western Civilization. *Louisiana Law Review*, 1950/10, 431.

² A fogalmat elsők között használó F. P. Walton szerint vegyes jogrendszerek, azok ahol a római-germán tradíciót valamilyen mértékben „előntötte” az angolszász jog (F.P. WALTON: *The Scope and Interpretation of the Civil Code*. Montréal: Wilson & Lafleur Ltée, 1907.). Idézi WILLIAM TETLEY: Mixed Jurisdictions: common law vs civil law (codified and uncodified). *Uniform Law Review* 1999/3 és 1999/4, 591–619. és 877–907. (ford. Staviczky).

megjelennek, és a „jogösszehasonlítás olvasztótégelyében ötvözött amalgámmá”³ válnak.

A római-germán és common law jogcsaládok konvergenciájának vizsgálata során érdekes adalékot és lehetőséget biztosítanak ezek a jogrendszerek, mivel azokhoz képest az itt alkalmazott gyakorlati megoldások és elméleti megközelítések nagyobb rugalmasságot mutatnak. E jogrendszerek tanulmányozásakor szintén érdemes szem előtt tartani, hogy az itt kialakult és alkalmazott jogintézmények gyakran kiküszöbölik a két „anya-jogcsalád” gyengeségeit, és előremutató módon kezelnek jogi problémákat. Ezért a vegyes jogrendszerek tanulmányozásakor a jogharmonizációs feladatokkal megbízott jogászok jelentős segítséget kaphatnak erről a területről, és a jogharmonizáció útjában lévő akadályok lebontása során hivatkozásként használhatják őket.

II. A vegyes jogrendszerek általános jellemzői

Ezen jogrendszerek közös jellemzőjeként emelhető ki a hasonló történeti fejlődés. Ezen belül a vegyes jogrendszerekre általában jellemző, hogy valamilyen kolonizáció, hódítás (vagyis a gyarmatbirodalmak terjedésének), vagy a szuverenitást érintő nemzetközi közjogi egyezmények eredményeként jöttek létre. Szintén érdekes egybeesés, hogy valamennyi jogrendszer esetében a helyi joggal először a római-germán jog (vagyis a common law-val szembeállítva a civiljog) találkozott, majd ezt követően jelent meg a common law. További fontos momentumként megfigyelhető, hogy későbbi fejlődésüket az európai jogfejlődéstől való viszonylagos elszigeteltség jellemzi. Ennek következtében a két nyugati jogcsalád korábbi szabályai fejtettek ki hatást, illetve egyes jogintézmények már csak a vegyes jogrendszerekben léteznek, eredeti származási helyükön már nem. Ezért a vegyes jogrendszerek esetében az egyes jogintézmények vizsgálatakor igen alaposan kell eljárni, mert lehetséges, hogy csak nevükben azonosak az általunk ismertekkel. Szintén közös elem, hogy a vegyes jelleg minden esetben nagyrészt a magánjog területén jelentkezik. A magánjog vegyes jellege viszont minden vizsgálat során egyértelműen és nyilvánvalóan megállapítható, és a civiljog vagy a common law jelenléte nem csak sporadikus. Emellett a magánjog bár common law-elemekkel átítatott, követi a civiljogban hagyományos felosztást (személyek, család, tulajdon, öröklés és kötelmek).

III. A vegyes jogrendszerek fejlődését befolyásoló tényezők

A vegyes jogrendszerek fejlődését alapvetően befolyásolja, hogy milyen nyelven folyik a jogászai munka és oktatás az adott területen vagy országban. Az önállóságáért is küzdő Québec bijuralizmusát sokkal jobban meg tudta őrizni, mint a föderatív rendszerbe különösebb nehézségek nélkül integrálódott Louisiana, ahol a francia jogászai szaknyelvet kiszorította az angol. Ez azért is jelentős tényező, mert meghatározza a jogi gondolkodást, és azon külföldi források körét is, amelyekre az elméleti és

³ T. B. SMITH: The Preservation of the Civilian Tradition. In A. N. YIANNOPOULOS: *Civil Law in the Modern World*. Louisiana: Louisiana State University Press, 1965. Idézi: JOACHIM ZEKOLL: The Louisiana Private-law System: the Best of Both Worlds. *Tulane European and Civil Law Forum*, 1995. Fall 30.

gyakorló jogászok hivatkoznak. Fontos elem lehet az is, hogy van-e polgári jogi kódex, amit a bíróságok alkalmaznak, valamint az is, hogy a bíróságok alkalmazzák-e a 'stare decisis' elvét, vagy csak állandó joggyakorlatról (jurisprudence constante) beszélhetünk. Ehhez kapcsolódik a polgári eljárás jellege, vagyis a jogok érvényesítésének rendszere, és a bíróságok jogalkotásban játszott szerepe is.

Vagyis a vegyes jogrendszerek vegyes jellegének hosszú távú fennmaradásához szükséges a saját jogalkotás, bírósági rendszer és előnyös a saját nyelv is.⁴

IV. A két rendszer, a két jogcsalád keveredése

A vegyes jogrendszerek egyértelműen a két jogcsalád között helyezkednek el. Speciális helyzetük pontosan abból adódik, hogy a bírák egyszerre alkalmazzák a két megközelítési módot, illetve a két jogcsalád jogintézményeit. A cikk az alábbiakban bemutatja ennek tipikus példáját a teljesen eltérő francia és angol alapokra épülő louisianai deliktuális felelősségi jogot. Továbbá kiemelendő, hogy a common law beszívargások bizonyos esetekben módosult tartalommal működnek, valamint nem az öszszes angolszász eredetű, az adott jogterülethez köthető jogintézmény került átvételre.

A vegyes jogrendszerekben a bírák a common law recepciójának indoklásakor általában a következő érvekre szoktak támaszkodni:

- Az adott esetben a civiljog nem ad konkrét útmutatást (néma), és ezt a hiányosságot a common law-val kell pótolni, mivel a common law jellegéből fakadóan minden jogi kérdést rendez.
- Egyéb esetekben a bírák nem is hivatkoznak joghézagra, csak (sokszor hibásan) vélelmezik, hogy a civiljog és a common law az adott kérdést azonos vagy hasonló módon kezeli, ezért nem okoz problémát a common law-hoz fordulás, mivel az analóg a civiljoggal.
- Korábbi döntések 'precedenssé' (lásd alább) válva is erősíthetik a common law-n alapuló érvelést, abban az esetben is, ha ellentmondanak a civiljogi előírásoknak.
- Louisiana esetében szintén hivatkozási alap a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság louisianai állami jogot felülíró ítéleteire történő hivatkozás.

A változások nem máról holnapra következnek be, minden esetben folyamatokról beszélhetünk. Sok esetben a bírák nem is voltak tudatában annak, hogy nagymértékben hozzájárultak a common law recepciójához, vagy a jogszabályok eredetétől eltérő tartalmú értelmezéshez, vagy a 'contra legem' joggyakorlat kialakításához.

V. A louisianai polgári jog fejlődésének rövid összefoglalása

Louisiana jogfejlődését három főbb szakaszra lehet bontani.

Az első szakasz az 1700-as évek elejétől 1769-ig tartott, amely alatt a francia jog volt (királyi ediktumok, ordonnance-ok és a Coutumes de Paris, vagy a Parliament de Paris összegyűjtött döntései és szokásjoga) az irányadó.

⁴ TETLEY i. m. XIV. pont

A második szakaszban, 1769-ben hat évvel azt követően, hogy Franciaország a területet átadta Spanyolországnak, a francia jog helyét hivatalosan átvette a spanyol, bár a francia nyelvű népesség a bíróságokon kívül továbbra is a francia jog szerint élt.⁵ A spanyol jog ez idő tájt a különböző spanyol és tengeren túli területekre vonatkozó kompilációkat⁶ és a Bölcs Alfonz által 1348-ban hatályba léptetett Siéte Partidast jelentette. Amikor Louisiana 1800-ban egy rövid időre visszakerült a francia fennhatóság alá,⁷ a spanyol jog továbbra is hatályban maradt, valószínűleg annak is köszönhetően, hogy a lakosság többsége spanyol ajkú volt.

1803-ban a harmadik periódus kezdetén, amikor az Egyesült Államok megvette Franciaországtól, Louisiana vegyes nemzetiségű volt: kreolok, franciák, indiánok, németek és szinesbőrű rabszolgák lakták. Annak ellenére azonban, hogy elvileg a spanyol jog volt hatályban, a XIX. század első felében nem a spanyol, hanem inkább a korábban alkalmazott francia jog dominált a louisianai magánjog fejlődése és a jogalkotás során, bár ez komoly vita tárgyát képezte és képezi a jogtudomány képviselői között.⁸ A közjog ettől kezdve a common law körébe tartozott, amit az első, 1843-ban elfogadott alkotmány is megerősített.

Ebben az igen jelentős időszakban, az 1800-as évek elején, a civiljogi digeszta megalkotásával megbízott jogászok (közülük kiemelkedett Lislet-Moreau) – bár ezt hivatalosan nem mondták ki – francia jogi szövegeket, a Code civil előkészítő munkálatait vették alapul. Gyakorlatilag a francia jogot (Coutumes de Paris, a Code civil tervezete (*projet de loi*) és a Code civil) szó szerint átvették, és a spanyol jog helyettesítésére használták, a digeszta 2156 cikkének mintegy 70%-a alapul francia forrásokon.

A kodifikáció időszakában (1808, 1825) tehát a könnyen elérhető és összefoglalt francia jog dominanciája érvényesült, bár bizonyos esetekben a közös római jogi gyökerek miatt ez nem jelentett komoly eltérést a spanyol jogtól, mivel az itteni francia ajkúak nagyrészt Dél-Franciaországból származtak, ahol a Code civil előtti jog igen közel állt a spanyol joghoz.⁹ Az 1808-as digeszta és 1825-ös törvénykönyv is francia nyelven készült, majd franciául és angolul került kihirdetésre.

Sokáig kérdés volt, hogy az első digeszta hatályon kívül helyezte-e az általa nem érintett korábbi jogot is, ezért rövid időn belül újabb előkészítő munkálatok indultak a digeszta felülvizsgálatára és kiegészítésére, amelynek eredménye a szintén francia forrásokra épülő 1825-ös törvénykönyv volt. Bár egy, az 1825-ös törvénykönyvet kiegészítő 1828-as törvény már egyértelműen rendelkezett a korábbi jogok hatályon kívül helyezéséről és a bíróságok egyedi esetekben ezt az előírást nem teljes mértékben követték, hosszabb távon a spanyol jog egyértelműen hátrányba került. 1839-ben

⁵ HANS BAADE: Marriage Contracts in French and Spanish Louisiana: A Study in 'Notarial' Jurisprudence. *Tulane Law Review*, 53/3 (1978), 87–88.

⁶ Nueva Recopilación de Castilla (1567) és a Recopilación de Leyes de los Reinos de las Indias (1680).

⁷ Louisianát Napoléon Bonaparte a San Ildefonso-i szerződés alapján szerezte meg Spanyolországtól 1800-ban.

⁸ Robert A. Pascal szerint a louisianai jog common law-n kívüli, vagyis civiljogi elemei nagyrészt spanyol eredetűek, míg Rodolfo Batiza és mások (pl. Shael Herman, Vernon Valentine Palmer) a francia jog dominanciáját látják megalapozottnak.

⁹ ROBERT A. PASCAL: Louisiana's Mixed Legal System. *Revue Générale de Droit*, 1984/15, 342–357, 353.

François Xavier Martin, a Louisianai Legfelső Bíróság egyik első bírója, egy ítéletében kifejtette, hogy a törvényhozásnak nincsen hatásköre a teljes korábbi polgári jog hatályon kívül helyezésére, mivel csak a pozitív jogra vonatkozóan rendelkezhet. Így a bírósági gyakorlat azon része (elvek, szabályok), amely nem tisztán pozitív jogn alapuló döntésekből áll, ilyen módon nem változtatható meg.¹⁰

A törvénykönyvek megírása nem zárta le a fejlődést, mivel ezeket a szabályokat a bírák kiterjesztően alkalmazták. Ezek a bírák azonban common law (civiljogi egyetemi képzetség nélküli) ismeretekkel rendelkeztek, és ez alapvetően meghatározta a jogértelmezés irányát. Ezt az is mutatja, hogy a XIX. század végétől a francia *Cour de Cassation* döntéseire való hivatkozást felváltották az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának precedensei. (Spanyol döntésekre való hivatkozás nem található.)

Az 1825-ös törvénykönyv megalkotása óta természetesen többször is módosult. 1870-ben a törvénykönyv felülvizsgálata is megtörtént, amelynek kihirdetésre már csak angol nyelven történt meg. A törvénykönyv átfogó módosítása a XX. században több alkalommal is napirenden volt (1930, 1945), de sohasem került rá sor. A törvénykönyv egy valóban vegyes jogrendszer központi magjává vált, de már nem tekinthető az európai értelemben vett törvénykönyvnek, ami egy bizonyos jogág összes fontosabb és alapvető szabályait tartalmazza.

VI. A precedensek és a bírói jogalkotás szerepe Louisianában

A jogirodalom élénken foglalkozott annak eldöntésével, hogy létezik-e a vegyes jogrendszerekben, illetve Louisianában az angolszász 'stare decisis' elve, vagy a bíróságok a civiljogi 'jurisprudence constante' megközelítést követik. A kérdést tovább bonyolítja, hogy Louisiana azon vegyes jogrendszerek közé tartozik, ahol polgári törvénykönyv áll az angolszász rendszer alapján működő bíróságok rendelkezésére (szemben pl. Skóciával, vagy Dél-Afrikával).

A két rendszer közötti különbséget az adja, hogy míg a 'stare decisis' alapján már egyetlen bírósági ítélet irányadó és alkalmazandó a későbbi döntések meghozatala során,¹¹ a 'jurisprudence constante' esetén a bíróságokat a korábbi döntések sohasem kötik, csak irányítják, általában csak esetek sorából lehet komolyabb következtetéseket levonni, és indokolt esetekben a korábbi döntésektől eltérő döntést is lehet hozni. Vagyis a civiljogban az esetjog csak *de facto* tekinthető jogforrásnak szemben a common law-val, ahol ez *de jure* is elismerésre kerül.

Mint látható volt, a digesztia – vagyis az 1808-as törvénykönyv – megalkotásakor a jogalkotók jelentős mértékben támaszkodtak a francia polgári törvénykönyvre, illetve annak tervezetére. Ennek ellenére azonban a louisianai jog sohasem tartalmazott

¹⁰ Reynolds v. Swain (1839) 198. pont, idézi: ROBERT A. PASCAL i. m. 349.

¹¹ „Amikor egy bíróság döntést hoz egy bizonyos ügyben, döntése nemcsak a felekre vonatkozik, hanem a későbbi, hasonló esetekben is követni kell, így az általános jog vagy common law részévé válik. Így a common law, mint a jog megtestesülése, mindazon szabályokból áll, amelyeket a bírósági döntésekből általánosítással le lehet vonni. Az új problémák új esetek alapját képezik, ezzel gazdagítva a common law szabályait.” JOSEPH DAINOW: The Civil Law and the Common Law: Some Points of Comparison. *American Journal of Comparative Law* 1967/15, 424–425. (ford. Staviczky)

a francia törvénykönyv 5. paragrafusában¹² megfogalmazott szabályt, amely kizárta a bíró-alkotta jog létét. A tiltás hiánya azonban önmagában még nem értelmezhető úgy, hogy a digesztá szerkesztői az ‘stare decisis’ elve mellett törtek lándzsát, sőt a louisianai Szenátusnak az 1808-as törvénykönyv felülvizsgálatának elrendelését követő évben készített jelentésükben a – jobbára francia jogi kulturális gyökerekkel rendelkező – szerkesztők külön ki is emelték a törvényhozó és jogalkalmazó hatalmi ágak elválasztásának jelentőségét.¹³

Az 1825-ös törvénykönyv, eltérően a digesztától, első cikkében kimondta, hogy „a törvény a jogalkotó akarat egyetlen megnyilvánulása”,¹⁴ így anélkül, hogy rendezte volna a bírói döntések helyzetét, a francia modellhez közelítette a normaszöveget. Ugyanakkor a jogi pozitívizmus gyakorlati megvalósulását megnehezítette, és így a bírói jogalkotást erősítette az is, hogy a XIX. század közepéig Louisianában nem voltak jogi egyetemek (az elsőt 1847-ben alapították), és a helyi jogtudomány sem tudta a törvényértelmezés civiljogban kiemelkedő szerepét betölteni.

Az 1870-es átdolgozott törvénykönyv a törvényalkotás mellett a szokást is megemlíti a jogforrások felsorolásánál, azonban az elismert szokások száma alacsony. Jogszabály és szokás hiányában, a törvénykönyv 21. cikkében található rendelkezések alapján a bírónak a természetjogon alapuló méltányosság alapján kell döntenie.¹⁵ Ugyanakkor a törvénykönyv nem határozza meg a méltányosság fogalmát, sőt a bírói törvényi értelmezés – joghézagok esetén alkalmazható – egyik leghatékonyabb eszközéről, az analógiáról sem szól. A méltányosság törvényi definícióját a szerződéses kötelek részben találhatjuk.¹⁶

Annak eldöntése, hogy Louisiana common law jogrendszernek tekinthető-e, és hogy létezik-e a ‘stare decisis’, a múlt század harmincas éveiben¹⁷ volt komoly vita

¹² A Code civil 5. cikke alapján a bírónak tilos az előtte folyó ügyben általános kötelező erővel bírói rendelkezéseket hoznia. Míg a 4. cikk szerint a bíró a törvényhozó segítője, főleg a homályos területeken, addig ez az utasítás szigorúan megtiltja, hogy az ügy keretein túllépjen és átvegye a jogalkotó feladatkörét. Az ítélet csak a felekre nézve (inter partes) rendelkezik kötelező erővel. (Il est défendu aux juges de prononcer par voie de disposition générale et réglementaire sur les causes qui leur sont soumises.)

¹³ LIVINGSTON – MOREAU-LISLET – DERBIGNY: *Report on the Revision of the Civil Code*. 1823, 8–10. Idézi RYAN MCGONIGLE: The Role of Precedents in Mixed Jurisdictions: A Comparative Analysis of Louisiana and the Philippines. *Electronic Journal of Comparative Law*, 2002. július, Vol 6.2.

¹⁴ „[...] la loi est est une declaration solemnelle de la volonté législative.”

¹⁵ 21. cikk: Minden polgári ügyben, ahol nincsen kifejezett jogszabály, a bíró köteles a méltányosság alapján eljárni és dönteni. A méltányos döntéshez a természetjogot kell alkalmazni. (ford. Staviczky).

¹⁶ 1964. cikk: A méltányosság, a szokás és a jog csak annyiban ismeri el ezeket az eseményeket, amennyiben a felek feltételezhetően ésszerű okok miatt hallgattak valamilyen ismeretről, amelyet ezen források valamelyike alapján ismerniük kellett volna.

1965. cikk: E szabály (az 1654. cikk) értelmezésekor méltányosságon a keresztény elvet kell érteni, amely szerint ne tegyük mással azt, amit magunknak sem kívánnánk, valamint a jognak azt az erkölcsi maximáját, hogy senki sem gazdagodhat mások kárára. Amennyiben az ingatlanjogi és a felek által a szerződésben rögzített szabályok valamiről nem rendelkeznek, a bíróságnak ezeket az elveket (méltányosság, szokások) kell alkalmazni annak megállapítása során, hogy mik voltak a szerződésben megállapított események, amelyeket a méltányosság megkövetel (ford. és kiemelés Staviczky).

¹⁷ GORDON IRELAND: Louisiana’s Legal System Reappraised. *Tul. L. Rev.* 1937/11, 585, 596. A válasz nem késett sokáig, DAGETT, DAINOW, HERBERT és MCMAHON cáfolta Ireland megállapításait: A Reappraisal

tárgya. A vitába bonyolódott jogtudósok többsége által ekkor először került ki-mondásra, hogy bár a 'stare decisis' elve nem létezik, a francia jogi és kulturális örökség erodálódásának következtében a common law alapokon felépülő bíróság joggyakorlata egyre nagyobb szerepet kap. Egyes megállapítások szerint a louisianai polgári törvénykönyv fejlődésére a jogalkotás, a jogtudomány és joggyakorlat, valamint az Egyesült Államok más tagállamainak írott joga és az angol jog bizonyos területeken oly mértékben hatással volt, hogy az jóval túlmutat a törvénykönyv hatályán.¹⁸ Kiemelendő azonban, hogy a döntések egyre erősebb véleményformáló jellege még nem jelenti precedensrendszer kialakulását, és még annyira nem tekinthető automatikusan a common law megoldások civiljog feletti uralmának.

Így, a bírói döntések jellegét tekintve egy olyan – alapjaiban civiljogi megközelítésen alapuló azonban *sui generis* – rendszerről beszélhetünk, amelyben senki sem kérdőjelezi meg, hogy a bírák nemcsak az esetek eldöntésére, hanem a jog formálására is hivatottak, és a felsőbíróságok döntéseit az alsó fokú bíróságoknak követniük kell, és követik is. Ugyanakkor egyetlen eset még önmagában nem képez precedenst¹⁹ és a bírói döntés nem tekinthető de jure jogforrásnak sem. A rendszer vegyes jellege lehetővé teszi, hogy ötvözze a civiljog biztonságát az erős bírói hatalomból fakadó common law rugalmasságával.²⁰

VII. A deliktuális felelősség jellemzői Louisianában

Dinamikus jellegénél fogva a kötelmi jog az, amelynek vizsgálata során a két jogcsalád keveredése a legnyilvánvalóbban megállapítható. Ez a jogterület áll a legszorosabb kapcsolatban a napi igényekkel. A dologi, vagy családi jog terén ez a keveredés sokkal kisebb mértékű.

Egy jogösszehasonlítással foglalkozó jogász számára a felelősségi jog (ezen belül is a louisianai deliktuális felelősség területe) az egyik legjobb és legérdekesebb példa a két, alapjaiban eltérő jogi gondolkodásmód találkozásának bemutatására. Jelen esetben a teljesen eltérő szemléletmódot a francia gondolkodásban megtalálható általános felelősségi klauzula (a 'neminem laedere' alapelve) és az angolszász tort-rendszer, vagyis a precedens-alapú egyediesített felelősségi helyzetek kialakítása, és együttes alkalmazása jelenti. Míg az alapelvre épülő megközelítés elvben minden károkozási eseményre alkalmazható, a tort-rendszer gyakorlatilag a régi római jog

Appraised: A Brief for the Civil Law of Louisiana. *Tul. L. Rev.* 1937/12, 12. Ireland – mint látható lesz, nem véletlenül – egyébként pont a felelősségi jogot vette alapul, amikor Louisiana common law jellege mellett érvelt.

¹⁸ JOHN H. TUCKER, JR.: The Code and the Common Law in Louisiana. *Tul. L. Rev.* 1955/29, 739. Idézi: RYAN MCGONIGLE i. m.

¹⁹ Tucker szerint „[...] Bíróságaink mindig is a civiljogi bírósági technikát követték, és minden azt mutatja, hogy követik is, nem engedvén, hogy a ma a tegnap rabszolgája vagy a holnap zsamoka legyen.” TUCKER i. m: 759. (ford. Staviczky).

²⁰ FREDERICK K. BEUTEL: The Place of Louisiana Jurisprudence in the Legal Science of America. *Tul. L. Rev.* 1929/4, 70–71. Idézi RYAN MCGONIGLE i. m.

actio-ra hasonlít, ahol a károsult csak bizonyos tényállások esetén peresítheti követelését, egyébként nem.²¹

További ellentét a két megközelítési mód között, hogy míg a civiljogi beállított-ságú országok többségében a kártérítési igények az öröklési jog szabályai szerint a károsultról átszállhatnak másokra, a common law hagyományos szemléletmódja a tortokon alapuló igényeket személyhez tapadónak tekinti, és e tekintetben nem ismeri el a jogutódlást.

A kötelmi jogban a deliktuális felelősség terén jelentkezik a legélesebben a common law – római-germán jog közötti különbség, és ez volt a jogászok közötti viták tárgya is. A vita a vegyes jogrendszerekben dolgozó jogászok csoportjai között jelentkezett. Az egyik csoport az ún. puristáké, akik a civiljog minél koherensebb fenntartásáért küzdenek, a másik csoport a pragmatistáké, akik kifejezetten hasznosnak találják, ha bizonyos területeken a common law nagyobb hangsúlyt kap, mint a civiljog.²² Így bizonyos esetekben előfordult, hogy a civiljog fészkeiben megjelenő common law „kakukktojásokat”,²³ bár eltérő szabályozást jelentettek, a bírák úgy kezelték, mint a civiljog kiterjesztett értelmezését, illetve hogy a common law recepcióját követően a bírák több vegyes jogrendszerben törekedtek a joggyakorlat civiljog felé történő visszafordítására.

A louisianai deliktuális felelősségi jog a common law civiljogba történő, jogalkotás nélkül végbemenő beépülésének eklatáns példajaként hozható fel, és jól mutatja, hogy a vegyes jogrendszerek képesek egyszerre két ellentétes utat is követni, vagy ötvözni.

VIII. A deliktuális felelősség szabályozása Louisianában

A Louisianai Polgári Törvénykönyv (Louisiana Civil Code) eredeti rendelkezései egyértelműen a deliktuális felelősség általános alapelv szintjén történő szabályozását tükrözik. A fő szabályt a 2294. cikk tartalmazta, amely szerint: bármilyen emberi cselekmény, amely másnak kárt okoz, kötelezi azt, akinek a hibájából a kár keletkezett, hogy helyreállítsa a kárt. A rendelkezésben egyértelmű, hogy a természetjogi gondolkodók által inspirált francia polgári törvénykönyv rendelkezése szó szerint átvételre került.²⁴

A törvénykönyv felelősségi jogra vonatkozó többi kilenc rendelkezése az eredmény- vagy szigorú felelősség²⁵ bizonyos elszigetelt, a római jogból származó eseteit

²¹ A legfontosabb tortok: negligence, nuisance, defamation, trespass, conversion, libel.

²² A vegyes jogrendszerekben tevékenykedő jogászok harmadik csoportja a „pollucionisták”, akik a common law térnyerését csak az indokolt esetekben szorgalmazták.

²³ A hasonlatot Maurice S. Amos használta a trust jogintézményének bemutatásakor (MAURICE S. AMOS: *The Common Law and the Civil Law in the British Commonwealth of Nations*. *Harv. L. Rev.* 1937/50, 1249.), és a skót jogászprofesszor, T. B. Smith terjesztette ki a common law és civiljog viszonyának jellemzésére a vegyes jogrendszerek tekintetében (T. B. SMITH: *Studies Critical and Comparative*. Dobs Ferry NY: Oceana Publications, 1962, 89.)

²⁴ Code civil 1382 cikk: „Tout fait quelconque de l’homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrivé à le réparer.”

²⁵ *Strict liability*: vagyis a felelősségi jog azon területei, ahol csak az eredményt előidéző köteleltségsgészt kell bizonyítani, a vétkességét nem.

(pl. épületekről leeső tárgyakért való felelősség), valamint a civiljogban általános speciális felelősségi tényállásokat (pl. gyermek-szülő, megbízó-megbízott és munkáltató-munkavállaló) szabályozta. Vagyis ezen a területen a törvénykönyv az életviszonyokat meglehetősen lakonikussággal szabályozta, különösen a tulajdonjoghoz, a családi kötelékekhez, vagy az öröklési joghoz viszonyítva.

Egy általános alapelv a képzett bíró számára megfelelő teret biztosít, hogy a legtöbb esetben méltányos eredményt érjen el, azonban nehezen tekinthető jó receptnek az állandóság és az előreláthatóság követelményeinek teljesítéséhez. Egy ilyen széles fogalom és megközelítés helyes lehet a felelősségi jog terén és szerződések értelmezésekor, azonban a maximális jogbiztonságot igénylő tulajdoni és az öröklési jogviszonyok elbírálásakor már kevésbé előnyös.²⁶

IX. A bírói értelmezés hatása a deliktuális felelősségre

Ez az absztrakt megközelítés a későbbiek során szinte felkínálta a francia joggyakorlattól eltávolodó bírácoknak, hogy bonyolultabb esetekben a common law megoldásaival töltsék fel ezt az önmagában zárt, de megfelelő elméleti háttér és szakirodalom nélkül (a louisianai bírák kezdetben egyetemi végzettség nélküli, illetve gyakran más országból származó common law jogászok voltak) gyakran nehezen alkalmazható elvet.

Idővel – amint a francia jogi gondolkodás hatása csökkent, és a Cour de Cassation döntéseit már egyre ritkábban vették figyelembe – az angolszász jogrendszerekkel körülvevett louisianai bírónak nem is volt igazán más lehetősége, mint hogy common law megoldásokat vegyen alapul, és keresni kezdje, hogy az adott esetben az általános elvet melyik tordtal tudja kitölteni. Ezt a tendenciát a XIX. század folyamán két tényező is erősítette. Egyrészt, egy általános alapelv használata a precedensekben gondolkodó, gyakorlati megközelítést alkalmazó common law jogász számára gyakran rejtélynek volt tekinthető. Másrészt az egyetemek, az egyetemi képzés hiánya is erősítette bírák a common law megközelítésének alkalmazását.

A gyakorlatban érezhető változások a XIX. század közepétől jelentkeztek, amikortól – többek között – az iparosodás és a technikai fejlődés következtében esetek olyan csoportja alakult ki, amikor az alapelv szillogisztikus alkalmazása már nem mindig vezetett eredményre (az ún. *wrongful death* esetei, például a vasúti balesetek). Vagyis eddig az időszakig csak viszonylag egyszerű esetek kerültek a bíróságok elé. A common law beszivárgása egy kivétellel²⁷ nem volt különösebben feltűnő, és az 1840-es években még nem is volt általános. Bizonyos esetekben a bírák el is utasították a common law megoldás bevezetését, sőt követve a civiljogi felfogást, arra is utaltak,

²⁶ JOHN A. LOVETT: Another great debate?: The Ambiguous Relationship between the Revised Civil Code and Pre-revision jurisprudence as Seen through the Prytania Park Controversy. *Loyola Law Review*, 2002/Winter, 615–714.

²⁷ A Louisianai Legfelsőbb Bíróság elfogadta a *contributory negligence* common law-ban alkalmazott elvét, megakadályozta a kártérítés kifizetését, amennyiben a sértett részéről gondatlan közrehatás történt. Ez a gyakorlatba is beépült, holott a törvénykönyv 2323. cikke kifejezetten rendelkezett a *comparative fault*-ról (a gondatlan magatartások összeméréséről, és a közrehatással arányos kármegosztásról). Tehát ez esetben a common law megjelenése *contra legem* történt.

hogy a 2294. cikkben megfogalmazott általános szabály elvileg minden esetre alkalmazható, és amennyiben a felelősség nem állapítható meg a 21. cikk szerint, a méltányosság és a természetjog, az ésszerűség vagy a szokások alapján kell döntenet.²⁸

Az 1850-es évek a megbízási és munkaügyi jogviszonyokból származó felelősség megítélésének tekintetében is változást hoztak. Addig ezek az esetek a jogszabály szó szerinti értelmezésével kerültek eldöntésre, amely szerint a megbízó/munkáltató csak akkor volt felelős a munkavállaló által okozott kárért, ha vétkes volt a megbízott/munkavállaló által elkövetett jogellenes cselekedetben (2299. cikk). A törvénykönyv ezen – a common law jogrendszerekben *master-servant* felelősségre vonatkozó – rendelkezése ellentétes a common law hasonló esetekben alkalmazott szigorú mögöttes felelősségének elvével (*vicarious liability*), és a joggyakorlat a törvényi előírás ellenére a common law modellt kezdte követni. Palmer szerint éppen az a furcsa, hogy ez ideig csak egyszerű esetek kerültek a bíróságok elé, és az általános elv nem került igazán kipróbálásra. Szerinte ez részben Louisiana technikai elmaradottságának a következménye is.²⁹

Továbbá (mivel már nem csak a civiljogot alkalmazták a bíróságok, és a tort „személyhez tapad”) eldöntendő kérdéssé vált, hogy

- a kártérítéshez való jog örökölhető-e, vagy személyhez tapad (mint a tort), illetve az is, hogy
- mi a megítélése a családtagok azon igényének, amelyet azért nyújtanak be, mert családtagjuk más által okozott, akár vétlen, halálával (annak fizetésének elvesztése miatt) közvetetten anyagi kár éri őket (pure economic loss)?³⁰

Az első kérdés tekintetében, ha a bírák csak a törvény rendelkezéseiből indultak volna ki, a megoldás egyszerű lett volna. Azonban a common law jogi kultúrából érkező bírák számára ez a megoldás korántsem volt magától értetődő. Végül a jogutódlás engedélyezésének kérdése az általános felelősségi elv értelmezése nélkül is megoldódott, és a bíróság arra való hivatkozással tette lehetővé, hogy az igény érvényesítésének örökösök általi átvétele nem bővíti a tort alapján fennálló felelősség mértékét.

A második kérdés már komolyabb feladat volt a bíróságok számára, mivel a felelősség kiterjesztésével és az általános elv értelmezésével volt csak megoldható. Ez a típusú igény ugyanis nem képezte a közvetlen sérült vagyonának részét, és a túlélő családtagok igénye az eredeti károkozással csak közvetlenül áll kapcsolatban. E tekintetben a civiljogi országok gyakorlata is eltérő, a német, és a német megoldást követő jogrendszerekben ez az igény – hasonlóan az angol joghoz – nem peresíthető, szemben a francia joggal (és a francia hatás alatt álló jogrendszerekkel), ahol igen.³¹ Az ebből a szempontból mérföldkőnek számító *Hubgh v. New Orelans c Carrollton Railroad Co.* esetben³² a Legfelső Bíróság a mai napig tartó hatással értelmezte a

²⁸ Miller v. Holstein 406. pont (1940) Idézi: VERNON VALENTINE PALMER: *The Louisiana Civilian Experience, Critiques of codification in a Mixed Jurisdiction*. Durham: Carolina Academic Press, 2005, 200.

²⁹ PALMER i. m. 201.

³⁰ Annak ellenére, hogy ez utóbbi kérdést Angliában 1846-ban külön törvénnyel rendezték, ennek átvételére Louisianában nem került sor.

³¹ Lásd M. BUSSANI – V. V. PALMER: *Pure Economic Loss in Europe*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2003, I. fejezet.

³² 6. La Ann. 495 (1851).

2294. cikkben található alapelveket. A felperes arra hivatkozott, hogy a törvénykönyv általános alapelve miatt nincsen szükség más szabályozásra,³³ mivel csak azt kell bizonyítani, hogy a családfeje az alperes hibájából halt meg, és ennek következtében ő és gyermekei kárt szenvedtek. A bíróság igen alapos és mindenre kiterjedő vizsgálatot követően meghozott első döntése szerint azonban a 2294. cikk alapján az üzemi balesetben elhunyt személy által eltartottak nem élhetnek kártérítési igénnyel, mivel ezt a jogot vagy érdeket a törvény nem védi, ehhez külön jogszabályt kell alkotni. A megismételt eljárásban a bíróság történelmi értelmezés által vezérelve kimondta, hogy az ilyen igények 2294. cikk alá történő bevonása a törvényhozó akaratával ellentétes kiterjesztő értelmezésnek minősülne, és az 1808-as digesta, illetve az 1825-ös törvény ezen rendelkezése valójában csak a korábbi (spanyol) jogot foglalta írásba, és nem volt „új jognak” tekinthető. Az érvelés továbbá arra is kiterjedt, hogy a római, spanyol és angol jog alapján egy szabad ember életéért semmilyen ár nem fizethető, így halála sohasem lehet kártérítési kereset alapja. Palmer kifejti, hogy a második döntés Grotius *De jure belli ac pacis* című művére is utalt, ám hibás következtetést vont le abból. Ugyanis Grotius szerint az ehhez hasonló esetekben kártalanításról beszél, amely inkább a lelkiismereten, mint a szigorú jogon alapul, ám azt megköveteli.³⁴ A döntés azonban a holland jogász ez utóbbi megállapítását már figyelmen kívül hagyta. A Cour de Cassation kártérítést engedő joggyakorlatának követése azon az alapon került elutasításra, hogy a francia jogrendszer az ilyen esetekben „alapvetően eltérő”. Később a gyakorlat ezt a megállapítást a sérülésekből fakadó minden fajta kártérítési igényre nézve kiterjesztő jelleggel alkalmazta. 1975-ben a civiljogi irányultságú Barham bíró kifejtette,³⁵ hogy a bíróság a Hubgh esetben hibázott, és megalapozatlanul tekintett el a francia gyakorlat követésétől, ám a mélyen gyökerező gyakorlatot ez és más kritikai észrevételek³⁶ sem tudták megváltoztatni. Tehát a civiljogi alapelv common law földre került átültetésre,³⁷ és az elv mindkét jogi kultúra részeként került alkalmazásra.

X. Jogalkotás kontra jogalkalmazás a deliktuális felelősség terén

A louisianai deliktuális felelősség terén jelentkező vegyes jelleg a jogalkotás által végrehajtott módosítások során is megfigyelhető. Az alapelv megalkotása óta több mint tíz alkalommal került módosításra. Ezek fele egyértelműen a Hubgh esetben meghozott döntés következménye, mivel a hozzátartozók (és örökösök) által indítható keresetek körének bővítésére irányult. A törvényes öröklés rendjéhez hasonlóan az ilyen igények előterjesztésekor a közelebbi hozzátartozók kizárják a távolabbiakat.

³³ Angliában a Lord Campbell's Act (1846) külön rendezte ezen igények kérdést. Louisianában erre sohasem került sor.

³⁴ PALMER i. m. 206.

³⁵ King v. Cancienne, 316 So. 2d (La. 1975).

³⁶ Callais v. Allstate Insurance Co. 334. So. 2d (La. 1976)

³⁷ „Az eredeti francia makk, amely 200 évvel ezelőtt eresztett gyökeret Louisiana földjében, mára hatalmas angol tölgyként virágzik.” PALMER i. m. 210. (ford. Staviczyk)

Jól mutatja, hogy a törvényhozás és a jogalkalmazás a kártérítési jog terén „versengő fórumok”-nak tekinthetők, s hogy a bíróság által hozott igen szigorú termékfelelősségi ítéletet³⁸ követően a jogalkotás törvénnyel – amely vétkességi felelősségen, de nem a 2294. (a módosítást követően 2315.) cikkben alapul – felülírta azt.

Hasonló folyamat játszódott le, amikor egy közlekedési baleset következtében az áldozattal rokonsági kapcsolatban nem álló, ám a balesetben vétkességével közreható személy által érzelmi fájdalom (emotional distress) jogcímen igényelt kártérítést³⁹ részére a bíróság megítélte. A jogszabály a döntést követő évben már tartalmazta azon személyek (rokonok) körét, akik az idegi megterheltségért cserébe ellentételezésre jogosultak. Sőt a törvény azzal a kitételrel, hogy az ilyen irányú kereseteket „csak ezzel a cikkel összhangban” engedélyezi, ki is zárta a további kiterjesztő jellegű értelmezést.

A 1996-os tort reform keretében a jogalkotó a korábban a bírói gyakorlat által a szigorú felelősség körébe sorolt állatokért, romos épületekért és őrizetbe vett tárgyakért való (custodia) felelősséget is vétkességi alapra helyezte.

Vagyis a civiljogi alapokon 1825-ben a bírakra ruházott hatalmat a jogalkotó a common law-n alapuló (általában liberális) döntéseket követően, az alapelv egyre részletesebb kifejtésével, és a jogszabályszövegének folyamatos kiegészítésével részben visszavette. Természetesen a törvénykönyvben megjelenő kibővített alapelv mellett számos törvény is tartalmaz speciális felelősségi szabályokat különböző csoportokra nézve, mint például a fogászok, orvosok, gyógyszerészek, reptéri hatóságok vagy földtulajdonosok.

XI. Common law felelősségi jogintézmények a louisianai jogban

A szándékos tortok joggyakorlatban való megjelenésével jól kimutatható, hogy a common law milyen mértékben és mélységben szivárgott be a louisianai jogba. A jogtudományban természetesen a tekintetben is ellentétes vélemények alakultak ki, hogy Louisianában létezik-e a tort-rendszer.⁴⁰ Azonban, figyelembe véve az egyes esetek során az odaillő tortok alkalmazásának gyakoriságát, valamint az ítéletekben az egyéb amerikai forrásokra való utalásokat, könnyen megállapítható, hogy nagymértékű jogátvételre került sor.

Ugyanakkor, bár a gondatlan károkozás (negligence) terén az angolszász megoldás átvétele hasonló mértékű, ez mégsem volt alapja kritikai megjegyzéseknek. A louisianai felelősségi jog ugyanúgy két szintjét különbözteti meg az elvárhatóságának (duty of care). Az első szint az elvárhatóság általános mértéke, ahol bizonyítani kell, hogy az alperes „duty” helyzetben volt, ez azonban független a törvényben sza-

³⁸ Haplen v. Johns-Manville Sales Corp., 484 So. 2d (La. 1986).

³⁹ Clomon v. Monroe City School Board 572, So. 2d (La. 1990).

⁴⁰ A két, louisianai joggal átfogóan foglalkozó mű készítői ellentétes véleményen vannak. Fredinand F. Stone ezeket a kategóriákat 1977-ben csak példának tekintette, míg a common law szemléletű Frank L. Maraist és Thomas C. Galligan húsz évvel később úgy foglalt állást, hogy bár az általános felelősségi alapelv miatt nincsen szükség a tortokra, Louisiana nagymértékben a common law megközelítés alkalmazása. PALMER i. m. 216.

bályozott általános felelősségi alapelvtől, és a gyakorlat itt követi az angolszász megoldásokat. A második csoportba azok az esetek tartoznak, amikor valamilyen speciális elvárhatósági helyzetben kerül sor károkozásra. Ezen jogesetek száma az amerikai joggyakorlat hatására az elmúlt harminc évben igen megemelkedett. Ekkor a bíróság mérlegeli az elvárhatóság és a kár bekövetkeztének kockázatát, vagyis azt, hogy az alperesnek kötelessége lett volna-e megvédeni a felperest a konkrét esetben felmerülő kockázattól. Ez a mérlegelési elem egyértelműen a bíró szerepét erősíti.

XII. A civiljog felélése Louisianában

Egyes vegyes jogrendszereket (Puerto Rico, Dél-Africa, Louisiana) érdekes módon egymástól független, de azonos időszakban jelentkező folyamat jellemezte a 70-es 80-as években. Egyes kiemelkedő bírói személyiségekhez kapcsolódó „mozgalmak” törekedtek a civiljogi rendelkezések ismételt alkalmazására, és a common law intézményekre épülő precedensek analógia, újraértelmezés és nem használt törvénycikkek ismételt alkalmazásával felülvizsgálat alá kerültek.

Barham bíró szerint⁴¹ Louisianában a civiljog feléléését több tényező (egyetemi kutatómunka, tudományos publikációk, a Louisianai Állami Jogi Intézet tevékenysége) együtthatása okozta.

Tekintettel a common law penetrációjának mértékére, nem véletlen, hogy ez a folyamat leginkább és kifejezetten a kártérítési jogra terjedt ki. Például az ötven éve a gyakorlat részét képező „charitable immunity”⁴² eltörlésre került, arra hivatkozással, hogy az általános felelősségi elv nem ismer kivételeket. Ugyanígy a Hubgh esetben kialakított szabályozás is megváltozott és – figyelembe véve a törvénykönyv rendelkezéseit is – manapság a károsult halála már csak a szorosan személyhez tapadó tortokból származó igényekre van hatással.⁴³

Ez a folyamat azonban – tekintettel arra, hogy Louisianában a jogi nyelv az angol (nincsenek francia esetekre vagy jogirodalmi művekre való hivatkozások), és a jogi gondolkodás követi az általános amerikai megközelítést – nem járt a felelősségi szabályozás alapvető átalakulásával, és mára már lelassult. A szándékos tortok rendszere és a negligence fogalma alapvetően nem módosult, és bizonyos civiljogi alapokon álló változtatásokat később a jogalkotás el is törölte. Tehát a louisianai felelősségi jog továbbra is civiljogi alapelvre épülő, de részleteiben leginkább common law elemekből álló szabályozás maradt, az alapelv már nem terjed ki az egész deliktuális felelősségi rendszerre.

XIII. Összegzés

A vegyes jogrendszerek a római-germán jogrendszerekhez képest a bírói jogalkotás, és általában a bírói kar hangsúlyosabb szerepe a jellemző. Éppen ezért, egy olyan

⁴¹ MACK E. BARHAM: A Renaissance of the Civilian Tradition in Louisiana. *Tul. L. Rev.*, 1973, 357.

⁴² Vagyis az, hogy az önkéntes orvosi munka során okozott kárért a károkozó enyhébb szabályok szerint felel.

⁴³ Guidry v. Theriot, 377 So. 2d 319 (La. 1979).

törvényi szabályozás esetén, mint amilyen a louisianai deliktuális felelősség eredeti generálklauzula-szerű megfogalmazása, szükségszerű, hogy a „common law tengerében” élő bírák idővel a könnyen elérhető, common law-n alapuló gyakorlattal töltsék ki a törvénykönyv eredeti előírásait, és így annak átformálásával egy valóban egyedi rendszert alakítsanak ki. A válaszok megadása során a bíróságok egyértelműen jogot alkottak, és ennek során a common law gondolkodásmód győzött, vagyis a civiljogi alapelv ernyője alatt common law gyakorlat jött létre. Ugyanakkor a törvényalkotás reagált erre a folyamatra, és idővel bizonyos keretek közé szorította, illetve megváltoztatta azt.

A vegyes jogrendszerek egyediségét jellemzi, hogy Québecben, ahol – mint Louisianában is – a francia Code civilhez hasonló törvényi szabályozás található, az angol tort-rendszer érdemben nem jelent meg, illetve a kevés kivétel elemei is eltörlésre kerültek. Ez egyértelműen a jogi nyelvre és a jogászai kultúrára vezethető vissza.⁴⁴ A québeci jogászok naponta használják a francia jogirodalom termékeit, és követik az esetjogot. Ezért számukra teljesen felesleges, hogy a common law-hoz forduljanak a joghézagok kitöltésekor.⁴⁵ Ugyanakkor a Louisianához és Québechez hasonló szabályozási háttérrel rendelkező Puerto Rico a louisianai utat járta be.

⁴⁴ V. V. PALMER: The Fate of the General Clause in a Cross-cultural Setting: The Tort Experience of Louisiana. *Electronic Journal of Comparative Law*, 2001/Vol. 5., 2 May.

⁴⁵ J.-L. BADOUIN: Quebec Report 2 in: VERNON VALENTINE PALMER: *Mixed Jurisdictions Worldwide the Third Legal Family*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 355–356.